

Абдылдаева Т. Ч.

МОДЕРНИЗАЦИЯ ЛОО СОЦИАЛДЫК ФЕНОМЕН КАТАРЫ

Абдылдаева Т. Ч.

МОДЕРНИЗАЦИЯ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ФЕНОМЕН

T.Ch. Abdylldaeva

MODERNIZATION AS A SOCIAL PHENOMENON

УДК: 316.42(082)

Философиялык методологияга таянуу менен модернизациянын концептуалдык мазмуну менен логикалык табиятын ачып берүү, аталган маселенин методологиялык негизин түптөө, анын онтологиялык жана гносеологиялык табияты, концептуалдык мазмуну аныкталды.

Негизги сөздөр: модернизация, салттуу коом, пост-модернизм, вестернизация, трансформациялоо.

Опираясь на философскую методологию, раскрыты сущность, содержание и структура исходного понятия, обоснована методологическая база данной системы, изучена ее онтологическая и гносеологическая природа.

Ключевые слова: модернизация, традиционное общество, постмодернизм, вестернизация, трансформация.

Drawing on philosophical methodology, discusses the essence, content and structure of the original notion; it justifies the methodological base of the system, explore its ontological and epistemological nature.

Key words: modernization, traditional society, post-modernism, westernization, transformation.

XX кылымдын 50-60-жылдарында Батыштын илимий адабиятында коомдук-саясий өнүгүүнүн жана өзгөрүүлөрдүн, трансформациялардын, өткөөл мезгилдердин проблемалары терең, ар тараптуу изилдөөлөргө тартыла баштайт. Мындай маселелерге кызыгуу колониалдык системалар талкаланып, көз карандысыз мамлекеттердин пайда болушу жана бул өлкөлөр тарабынан коомдук өнүгүүнүн кандайдыр бир моделин тандап алуу зарылдыгы менен байланышкан. Андан сырткары, сөз болуп жаткан илимий иликтөөлөр өтмө социумдардагы коомдук-саясий жана маданий өзгөрүүлөрдүн булактарын, мүнөзүн жана багытын аныктоо максатын көздөшкөн.

Коомдук-саясий өзгөрүүлөр деп ири алдыда коомдун бийлик жана тескөөчү механизмдеринин өзгөрүүсү, ошондой эле институттук структуралардын ички трансформациясы жана аларды сапаттык мүнөздө алмаштыруу менен байланышкан социалдык өзгөрүүлөрдүн бөтөнчө тиби түшүнүлөт [1,2]. Коомдук-саясий өзгөрүүлөрдү сандык жана сапаттык анализдин жардамы аркасында изилдөө илимий адабиятта “модернизация” түшүнүгүн пайда кылып, аны коомдук-саясий өнүгүүлөрдүн теориясын иштеп чыгуу үчүн кеңири пайдалана башташат. Коомдук-саясий өнүгүү деп, социо-саясий системанын уламдан улам күчөгөн темпте өзгөрүлүп бара жаткан социалдык шарттарга ийкемдүү ыңгайланышууга жана жаңы проблемаларды чечүүгө болгон жөндөмдүүлүгүн түшүнүшөт. Модернизация менен коштолгон коомдук-саясий өнүгүү түшүнүгү XX кылымдын 50-

60-жылдары эркиндикке чыгып, коомдук өнүгүүнүн моделин тандоого тийиш болгон өлкөлөргө британдык, же америкалык саясий системанын моделин таңуулоо, аларды сокур көчүрүү менен байланышкан далалатты чагылдырган.

Модернизм (французчадан modern – эң жаңы, эң соңку, учурга ылайык келген) түшүнүгү “учурга ылайык келүү”, “заманбапка ылайыктуу” деп которулат. Алгач “модернизация” термини “салттуу коомдон” “модернге” өтүүнү, же өнүккөн капиталисттик өлкөлөрдөгү индустриялуу коомдун пайда болуу жана өнүгүү процессин туюндурган. Айтылгандардын негизинде, “модернизация”, “вестернизация”, “транзитология”, “туруктуу өнүгүүнүн” теориялары деп “салттуу коомдун” учурдагы “индустриялуу цивилизацияга” өтүү процессин түшүндүргөн экономикалык, социалдык жана саясий өнүгүү тууралуу окуулардын жыйындысын айтышат [3].

«Салттуу коом» жана «модерн» деген эмне? «Салттуу коом» качан, кантип «заманбап индустриялык коомго» өткөн? Мындай өтмө процесстин натыйжалары кандай жана алар ислам модернизациясы менен кандай байланышта?

Илимий адабиятта салттуу коом деп муундан муунга өзгөртүүсүз өткөрүлүп берилген салттарды көздүн карегиндей сактоого тийиш болгон коомду атап жүрүшөт [4]. Мындай коом саясий стабилдүүлүгү (туруктуулугу) жана трайбализмге негизделген коомдук мамилелери менен өзгөчөлөнөт. *Трайбализм* (англисчеден tribal, tribe – уруу, уруулук) – салттуу коомдун кандаш-туугандаш жана уруулук белгилердин негизинде бөлүнүп-жарылууга умтулган формасы.

Модерн – XVII кылымдан XX кылымдын 1-жарымына чейинки өндүрүүнүн капиталисттик ыкмасы, либералдык коом, атуулдук (жарандык) коом сыяктуу Батыш коомунун негизги институттары калыптанып жана өнүккөн европалык тарыхтагы мезгил. *Индустриалдык*, же *техногендик* деп аталган модерн цивилизациясынын жаралышы феодализмден капитализмге өтүү процесси менен байланышкан улуу трансформация дооруна туура келет. Ал алгач европалык чөлкөмдө жаралып, дүйнөнүн евроборбордук элесине негиз салган да, улуу географиялык ачылыштардын, колониалдык саясаттын таасири астында бүткүл дүйнөгө тарай баштаган. Модерндин артыкчалуу белгилери болуп *формалдуу рационалдуулук* жана *техниканын культу* саналат.

Өткөн кылымдын 50-70-жылдары илимий адабиятта «модерн» деген уккулуктуу аталышка ээ бол-

гон доор XX кылымдын бүтүшү менен аяктап келе жатат. Модерн *Данте Алигьеринин* адамзаттын жердеги жашоосун даңазалаган ырлары [5] менен башталып, *Ренессанс доорунун* ойчулдары негиздеген адамдын асманга көкөлөп, жогорулоону да, айбандын деңгээлине чейин төмөндөөнү да *эркин тандап алуу* укугуна [6,7,8,9,10] ээ экендигине таянат. *Антропоцентризм* идеясы *рационализмге* чыйыр салуу менен орто кылымдагы *теоцентризм* парадигмасын толугу менен четке кагып, *салттуу мамилелерге негизделген коомдун* андан аркы өнүгүшүнө чекит коюшкан.

Салттуу коомдун өз жашоосу өзүнө жетиштүү. Мындай жетиштүүлүк дүйнө менен адам кудай тарабынан жаратылган, кудайдын кереметин андан ары жакшыртуу мүмкүн болбогондуктан, курчап турган дүйнө менен адам баласы өзгөртүүгө, оңоп-түзөөгө муктаж эмес деген диний идеяга таянат. *Коомдун турмушу* муундан муунга мурасталып келе жаткан *каада-салттар, жүрүм-турум нормалары* менен тескелет. Эгерде коомдо кандайдыр бир *пикир келишпестиктер* кездешсе, анда алар *болмуштун баштапкы формаларынан четтеп, салттарды бузгандык* катары бааланган. Ошол себептен, мураска калган булактарга кайрылып, убакыттын быт-чыты чыккан байланыштарын кайрадан улап, ата-бабалар жашагандай жашоо зарыл.

Рационалдуу антропоцентризм салттуу мамилелердин коомун жокко чыгарган. Коомдук турмушту модернизациялоонун каражаты болуп *рационалдаштыруу*, б.а. «*жаратылыш-коом-адам*» системасын акыл-эстин талаптарына ылайык келгендей түзүү саналган. Онтологиялык өнүгтө модернизация каада-салтты талкалап, *коомду жаратылыштан жогору коюп, акыл-эстин үстөмдүгүн орнотуу* менен коштолгон *адамзаттын тарыхындагы кардиналдуу өзгөрүүнү* туюндурган.

Салттуу коом адеп-ахлак жоболорунун, баалуулуктар менен институттардын кебелбеген системасына таянганын айтып өттүк. Мындай жоболор менен баалуулуктар ар бир адам үчүн жөнөкөй, кадыресе кабыл алынып, түшүнүктүү болуп, коомдун стабилдүүлүгүн камсыз кылуудагы алардын ролун эч ким тана алчу эмес. «Эмне жакшы, эмне жаман» экенин салттуу коомдун ар бир өкүлү туулган күндөн тартып өздөштүрүп, өлөөр-өлгөнчө аларды өзгөрткөн эмес. *Модерн доору* салтка доо кетируү менен *адеп-ахлак нормаларынын абсолюттуулугуна болгон ишенимди* да бузган. *Мораль* коомдук турмуш чөйрөсүнөн сүрүлүп чыгып, аны стабилдештирүүчү ролду ойноодон калган да, алдыңкы орунга *карандай экономикага сугарылган саясат* чыккан. *Адеп-ахлактуулукка болгон ишенбөөчүлүк тенденциясы* эсеп-чоттолбогон, рационалдаштырылбаган нерселердин баарына *керсейүү мамилеси* менен коштолгон.

Бул учурдун артыкчылыгын *М.Хайдеггер* төмөнкүчө баалаган: «*адамдын жалпы маңызы* өзгөрүп, ал үчүн курчап турган дүйнө *объектке*, ал эми адамдын өзү *субъектке* айланат» [11]. *М.Хайдеггердин* пикири боюнча модерн доору *субъективизм*

проблемасын жараткан жана мурдагы тарыхый доорлор түзө албаган эң күчтүү *объективизмди* пайда кылган. *Субъект дүйнөнү жаратуучу жана аны багындыруучу* болуп саналат. Хайдеггердин чыгармаларында *субъект дүйнөгө карата активдүү башат* болуу менен, ага өз *үстөмдүгүн* таңуулайт. Демек, Жаңы мезгилден тартып адам курчап турган дүйнөнү сырттан пассивдүү байкаган изилдөөчү болуудан калган. Адам баласы үчүн *дүйнө субъект тарабынан* кыйла өзгөрүүгө учурап, адам жараткан, ага багындырылган жана анын кызыкчылыктарын канааттандырган объектке айлана баштаган. Табигый жана коомдук болмуштун «*жашыруун сырларын*» илимдин, техниканын жана рационалдуу түзүлүштөрдүн каражаттары аркылуу ачуу менен коомдук турмушту рационалдаштыруу анын *демистикациясын* туюндурган. Ошол себептен, *Н.А. Бердяев* объект менен субъект, космос менен адам, Кудай менен дүйнө кескин ажыраган *модерн дооруна* терс мамиледе болгон да, ага мындай баа берет: «Европанын жаңы тарыхында адам Жер планетасынын, ал тургай бүткүл дүйнөнүн падышасы же кожоюнунун ролуна талаптана баштаган. Эгер буга чейин болмуш гармониялуу космоско, трансценденттүү рухий күчтөргө таянса, эми адам өз күчүнө гана ишенүүгө өтүү менен дүйнөгө өз үстөмдүгүн орнотуу аркылуу адамзат жаратылыштын бир бөлүгү экендиги унутула баштаган. Коомдун кара курсагына жана кызыкчылыктарына багындырылган мамилелер табияттагы мыйзам ченемдүүлүктөрдү бузуп, биологиялык жашоонун токтошуна көмөк болууда. Демек, адамзаттын дүйнөгө үстөмдүк кылууга болгон далалаттары эч негизсиз» [12].

Европанын жаңы тарыхына карата ушундай эле мамиле *Э. Фроммдун* көз караштарында да кездешет. Ал «*Илдеттүү коомдон чыгуунун жолдору*» деген чыгармасында: «Батыш маданияты ар бир адамдын өзүмчүлдүк *сезимдерин* калыптандыруунун негизинде өнүккөн. Демек, ар бир Батыш адамы өз кызыкчылыгын көздөгөн активдүү субъекттин статусуна ээ. Протестантизм жана кальвинизмдин кыймылдары менен байланышкан Реформациянын деми диний мамилелердеги *энелик камкордукту* четке кагып, жашоо-турмуштун *патриархалдык (же аталык) принцибин* орноткон. Бул принцип дүйнөгө аяр, назик эмес, эсеп-чоттуу, рационалдуу, практикалуу мамиле жасоону шарттап, индивидуалдуулуктун андан ары өсүп-өнүгүшүнө көмөк берет» - [13], деп жазат.

Социалдык-саясий өнүгтө модернизация өндүргүч күчтөрүнүн *деңгээли менен мүнөзү* буржуазиялык өндүрүш мамилелерине ылайык келген *капиталдын алгачкы топтолдуу процессинин бүтүшүн* билдирген [14]. Өндүрүш мамилелеринин жаңыдан телчигип келе жаткан формасы коомдук турмушту «*тартип*», «*ирээттүүлүк*», «*ырааттуулук*», «*чен-өлчөм*», «*багындыруу*», «*уюштуруу*» түшүнүктөрү аркылуу чагылдыруу менен түзүү зарылдыгын жараткан.

Ошол себептен, *абстракттуу метафизикалык ойлом* эмес, *эмпирикалык (сезим-туюмдук) болмуш-*

тун баш аламандыгын (хаосун) четке кагууга мүмкүндүк берген *рационалдуу схемаларды* издөө жана аларды түзүү менен байланышкан *теориялык изилдөөлөр* аталган доордун маанайына шайкеш келген. Адамдарга *Кудай*, же *жакшылыктын*, *адилеттиктин Абсолюттуу чындыгы* эмес, *так, түшүнүктүү*, негизгиси, *ишке ашырылуучу кепилдиктер (гарантиялар)* керек болгон да, *рухий баалуулуктардын* ордун *экономикалык пайда* ээлеп калган. Башынан тартып эле модерн доору билим берүүгө, саясатка, жашоо образына, ойго карата пайдаланылган *рационалдуу жобонун жардамы* ар касында *жаратылышты багындырып*, анын эсебинен эң ыңгайлуу *шарттарды түзүү менен адамды бактылуу кылуу мүмкүн деген бекем ишенимге* ээ эле [15].

Модерн доорунун *чарбалык чөйрөсү базардын (рыноктун) логикасы абдан рационалдуу*, демек, ал эң жогорку *эффективдүүлүккө* ээ деген идеяга таянган *эркин базар мамилелеринин* пайда болушу жана өнүгүшү менен мүнөздөлөт. *К.Маркстын* пикиринде *адамдын маңызы «...жеке инсанга мүнөздүү болгон абстракт эмес. Адамдын маңызы бүтүндөй коомдук мамилелердин жыйындысы болуп саналат»* [16]. Ошол себептен, ал *адамдардын ортосундагы* жана *адамдар менен жаратылыштын ортосундагы мамилелерди да гумандаштыруу мүмкүн* деген бүтүмгө келген. *Адамдын социалдык* табияты анын оң жана терс сапаттарынын баары адамдардын өздөрү тарабынан алардын тарыхый ишмердүүлүк менен муундардын тарыхый алмашуу процессинде жаралган *социалдык жагдайлар* менен шартталгандыгын туюнтат.

Ошентип, модернди жашоо-турмушту *акыл-эс* деп аталган *жападан жалгыз фундаменталдуу баалуулуктун* негизинде түзүүгө болгон аракет катары түшүнүүгө болот. Мындай аракеттин натыйжаларын бир беткей баалоо мүмкүн эмес. *Бир жагынан*, дээрлик 500 жылга созулган *рационалдуу жашоонун*

негизинде индивиддин мүмкүн болгон *эркиндиктерин максималдуу кепилдикке алып*, анын *физикалык болмушу* мүмкүн болгон *максималдуу ыңгайлуу шарттар* менен коштолгон *батыш европалык цивилизациянын* улуу имараты курулган. Бирок, *экинчи жагынан*, рационализация менен коштолгон модерн *маданияттын* бирдиктүү өзөгүнүн өз ара бири бирине баш ийбеген, майда-майда бөлүкчөлөргө бөлүнүүсүнө алып келген. Бул модернисттердин өздөрү үчүн да күтүүсүз факт эле.

Адабияттар:

1. Дегтярев А.Л. Основы политической теории. - М., 1998. - С. 187;
2. Политическая трансформация: опыт Кыргызстана в мировом контексте. Учебное пособие / Под ред. профессора Элебаевой А.Б. - Бишкек: Илим, 2002. - С. 492.
3. Современная западная социология. Словарь. - М., 1990. - С. 193.
4. Хоруженко К.М. Культурология. Энциклопедический словарь. - Ростов-на-Дону, 1997. - С.492.
5. Данте Алигьери. Божественная комедия. - СПб., 1998.
6. Дж. Бруно. Философские диалоги. - М., 2000;
7. Валла Л. Об истинном и ложном благе. О Свободе воли. - М., 1989;
8. Джованни Пико делла Мирандола. О достоинстве человека // История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли. - М., 1962. - Т.1;
9. Макиавелли Н. Государь. - М., 1990;
10. Мор Т. Утопия. - М., 1971 ж.б.
11. Хайдеггер М. Время картины мира // Новая технократическая волна на Западе. - М., 1986. - С. 102.
12. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. - М., 1989. - С.63.
13. Фромм Э. Пути из больного общества // Проблема человека в западной философии. - М., 1989. - С. 169.
14. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. - Т. 13. - С.6-7.
15. Бэкон Ф. Соч. В 2-х тт. - М., 1972; Гольбах П. Система природы. Избр. Соч. - М., 1963.
16. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. - Т. 3. - С. 3.

Рецензент: к.филос.н., доцент Аалиева Ш.К.